

Войните и литературата

За две-три поколения представата за войните /1912-1918/ се изграждаше от скучновати, безлични страници в учебниците по история. В този си вид те бяха по-скоро повод за самоукор, за чувство за вина и срам, прозрителско от позицията ни на „интернационалисти“ и „радетели за мир и сътрудничество“. „Дядовците“ тръгват да защитят родни граници, проливат кръв и остават живот, заради национални идеали.

„Башите“ ни трябваше да се отрекат от тях ги заклеят като „шовинисти“.

А какво остана за „внуците“?

Велико общонародно въодушевление владее българина на това време, разтърсва го всеобща покруса. Българският писател е изцяло потопен в едното и в другото. „Шовинисти“ се оказаха и авторите на „Песни за Македония“, „Земляци“, „Един завет“, „Добруджански край“, независимо от това, че имената им бяха: Иван Вазов, Йордан Йовков, Кирил Христов, Любомир Бобевски, Иван Йончев... Народът ни генетически и исторически не е подвластен на милитаристични комплекси. Но с достойнство и жажда по целокупност е изразил и защитил своята същност по бойните полета на Одрин, Селиолю, Чеган, Демир Хисар, Чаталджа, Тутракан и Добрич. Истината е, че без да ни е признаван дял в класиката на баталистичната литература и изкуство, свързани с драматичната атмосфера на 1912 - 1918 г. и днес сред зрелите ни и пълноценни естетически обобщения се нареждат: „Земляци“ и разказите на Й.Йовков, цикълът „Тиха победа“

на Д.Дебелянов, „Вихър“ на Страшимиров, „Холера“ и „Сребърната сватба на полковник Магов“ от Л.Стоянов, „Морава звезда кървава“ от К.Петканов и др.

Интересното в тази панорама е, че най-големите /Вазов, К.Христов/ се включват с обобщенията на внушения на създаването, а скромните – като Стамен Панчев, Любомир Бобевски или Иван Йончев с проляват, които добиват емблематичен характер. Стихотворенията им „Сине мой...“, „Един завет“, „Добруджански край“ се превръщат в химни, са общонародно достояние.

Настъпва тревожната есен на повратната за Войната 1916 година. По изстраданата и осакатената добруджанска земя кълвят стъпките на завоевател. И се заема с изпълнението на своя отечествен дълг армията на ген. Тошев, конницата на ген.Колев. Към своята Голгота тръгват ония, които ще оставят костите си край Добрич, пред крепостите на Тутракан, Кубадин и Силистра. Йовковите „земляци“ преди не са могли да участват в пролетната сеитба на земята, в тази война те пък няма да приберат плодовете на есента, въввлечени в друга, кървава „жтва“.

Естествено е първи да откликнат поетите. Естествено е сред тях да срецнем името на Вазов. И се зареждат стихотворенията му: „Паметниците на Добруджа“, „Тутракан“, „На руските войни“, „Войната в Добруджа“, „Оплакванията на генерал Сарай“, „Тих, бял Дунав се вълнува“, „Гладиатори“, „Букурещкият пир“ и мн.др. Архивът му свидетелства, че стихосбирката си

„Нови екове“ е възнамерявал да издаде със символичното заглавие „Тутракан“.

Друг ще дойде с името на забравен днес поет – Иван Арнаудов, с крилатите строфи на „Свободна Добруджа“:

*Земя велика на бедите,
земя на мъки и тегла,
дойдоха нови дни
честити-
възкръсна пак от
съсипните,
свободна, както си
била.*

Тогава шумно име, днес не само забравен, но продължаващ да носи проклятието на шовинист и войнолюбец – Любомир Бобевски, с щедростта на непретенциозното си перо, но и като израз на спонтанни пориви, създава своя пореден цикъл по стъпките на героизъм и себеотрицание. Общата рамка ще ни я даде неговото стихотворение „Добруджански край“:

*О, Добруджански
край,
ти наш си земен рай,
втебзлатно жито зрей,
в теб вакло стадо
блэй...
Под чужди ти бе крак,
дойде деня в кой пак
да бъдеш към наш ти,
тъй както и преди!...*

И ще заемат мястото си в плътна колона строфите от книгата „Под сянката на мечата“ /1916/ - на възхита и преклонение, на летописна документалност: „Почивайте в покой“, „На грабителите“, „Проклетие“, „Българска мощ“, „Божие възмездие“, „Тутраканска епопея“... Затруднен съм от невъзможността да привлека онова от тях, което би трябвало да говори на българското сърце. Трябва ли да търсим други думи, когато си спомняме вероломната 1913 г. за съдбата на Добруджанския край:

*...че взехте Силистра,
Балчик и Тутракан!
Вий взехте ни Каварна
и Добрич хубав,
къп...
както и поетовото
заключение през
есента на 1916 –та:
Та ето за отплата
докакахме денят...*

Има ли друга истина, освен заложената в стихотворения като „Българска мощ“ и „Божие възмездие“:

*При Тутракан бе вчера,
ето в Силистра
стигна вече днес!*

*...При Добрич, при
Балчик и Тутракан,
видяхте тамо
грозната ни мощ.*

Морално ли е, българско ли е да отвръщаме поглед, памет и съзнание от готовността и безапелационната присъда на поета Л.Бобевски с определението за една бляскава победа като „Тутраканска епопея“. И да забравим реквиемните слова на „Почивайте в покой!“:

*Светци сте вие в
народния ни храм,
вий първи
възвестихте, че грейва
свобода
във Добруджа
свещена, търпяла гнет
и срам.*

След поетите, „ще дойдат“ публицистите и белетристите. Ние ще започнем с Йордан Йовков, вградил в себе си мирните дни на Добруджа /”Ако можеха да говорят“, „Жетварят“/, но и внушенията с дъх на тревога, жертвеност и драматизъм: „Последна радост“, „Белият ескадрон“, „Балкан“, „Вълкадин говори с Бога“. Така многото лица на Войните се свеждат до едно-онова, което ни предлага литературата. Чрез него сме длъжни да я помним.

Акад.Иван РАДЕВ

Конницата на Генерал Колев

Не конница - морски вълни побеснели, сонм зверове горски от гнев пощръктели;

Не конница - буря от бесни демони, що сичко катуря, ил' тъпче, ил' гони;

Не конница - хала от саблен звек, блясък, от цвил, "ура"! - цяла от топот и трясък, блен вихрен понесен над степ ековита, ужасната песен на конски копита!

Не конница - лава в димящи талази, в прах, гръмот и слава летящи витязи!

ИВАН ВАЗОВ, 1916 г.

Заради политическата позиция на народния поет Ив. Вазов срещу Първата световна война е игнориран, не се изучава в училищата, а героите от победните битки са забравени. (Бел.ред.)

НА РУСКИТЕ ВОЙНИ

О, руси, о, братя славянски, защо сте вий тука? Защо сте дошли на полята балкански немиле, неканени гости?

Желали би вас възхитени да срещнем со сълзи и с китки... Но идете вий настървени, на грозни зове ни битки!

Желали би вас да прегърнем и тоз път сърдечно, горещо. Но взорът ви свети зловещо... Как ръце сега да разгърнем?

О, руси! Аз друг път ви славях за подвиг велик и чудесен, високо ви ликът поставях Във мойта душа, в мойта песен!

Вий някога знаме Христово развахте за благо човешко строшихме ни игото тежко, а днеска ни носите ново!

И пак не ви мразим (не крия: обича ви още народа); но любим и своята свобода, стократно по-любим я ния.

За тоз кумир ния се бием и с чужд, и със близък упорно и няма ний врат да превием пред никакво иго позорно!

О, колко ви, братя, жалея! О, как би желал, братя клетни, свобода и вам, и за нея, кат нас да живеете и мрете!

Проф.Д. Гюдженов - „Боят при Тутракан“

